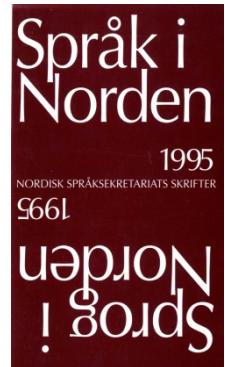

Sprog i Norden

Titel: Skandinavisk ordbok
Forfatter: Birgitta Lindgren
Kilde: Sprog i Norden, 1995, s. 91-99
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Skandinavisk ordbok

Av Birgitta Lindgren

Historik

Nordiska språksekretariatet gav i slutet av 1980-talet ut sex enkla ordlistor mellan de skandinaviska språken (en dansk-norsk, en dansk-svensk, en norsk-dansk, en norsk-svensk, en svensk-dansk, en svensk-norsk). Dessa ordlistor var mycket små, alla var förresten inte lika stora, den minsta omfattade bara ett hundratal ord, de större ca 700 ord. Avsikten var att listorna skulle koncentrera sig på de vanligaste orden och då bara ta med sådana ord där de två inblandade språken skilde sig åt. De brukar kallas frekvensbaserade basordlistor. De ingick i sin tid i Nordiska bokklubbens bokpaket, men de kunde och kan fortfarande köpas separat.

Nästan samtidigt som dessa basordlistor låg klara hörde det svenska ordboksörlaget Norstedts av sig till Svenska språknämnden och berättade att förlaget tillsammans med norska Kunnskapsforlaget och danska Gyldendal kunde tänka sig att ge ut en samnordisk ordbok. Nordiska språksekretariatet och Svenska språknämnden beslöt att gå in som medutgivare.

Nordiska ministerrådet bidrog med ekonomiskt stöd. Så småningom kunde arbetet ta fart. En redaktionsgrupp med alla tre språken utsågs, och riktlinjerna drogs upp. I november 1994 förelåg boken i bokhandeln, med dansk titel "Skandinavisk Ordbog" i serien Gyldendals små røde ordbøger, med norsk titel "Skandinavisk ordbok" på Kunnskapsforlaget och med svensk titel "Norstedts skandinaviska ordbok" på Norstedts.

I redaktionen har ingått en dansk redaktör, Allan Karker, två norska redaktörer, Skirne Helg Bruland och Ståle Løland. Själv har jag varit svensk redaktör och fungerat som huvudredaktör.

Omfång och urval

"Skandinavisk ordbok" är inte särskilt omfångsrik, totalt är den på 351 sidor, varav 5 sidor utgör en inledning. Den upptar runt

10 000 uppslagsord. Dessa är inte helt lika fördelade på de tre språken. De danska uppslagsorden är knappt 3 000, medan de norska och svenska är nästan 3 500 var.

Liksom de tidigare nämnda basordlistorna upptar "Skandinavisk ordbok" enbart ord som kan vålla problem i umgänget mellan danskar, svenskar och norrmän. Vi har alltså utelämnat ord som är helt identiska, såsom *hus, park, falsk, halv, gå, stå*, eller ord som uppvisar sådana obetydliga skillnader som *ønske/önska, rig/rik, mand/mann/man*. Ordboken är nämligen tänkt att användas *passivt*, alltså i en situation när man i en text på något av grannspråken stöter på ett ord vars betydelse man inte förstår. Det är den situation man normalt råkar ut för. Mindre ofta behöver man kunna översätta från sitt modersmål till något av grannspråken; för ett sådant *aktivt* bruk krävs utförligare ordböcker.

Vi håller oss i "Skandinavisk ordbok" till det moderna allmänna ordförrådet; alltför speciella fackuttryck, liksom ålderdomliga eller dialektala uttryck har därför utelämnats. Även med slanguttryck eller starkt vardagliga ord har vi varit relativt sparsamma, men vi har ändå tagit med ett urval. Vi har t.ex. i den danska listan tagit med *røvrende* (no. 'lure', sv. 'lura'), och i den svenska listan *tjej* (da. 'pige', no. 'jente').

En flerspråkig ordbok

Det här är den första allmänspråkiga skandinaviska ordboken avsedd för alla tre språkgrupperna. En ordlista av Gösta Bergman "Särsvenskt och samnordiskt" från 1946 är avsedd för svenskar; den tar upp svenska särpräkliga ord, och visar vilken synonym man skall välja om man vill uttrycka sig samnordiskt. Sedan finns det också några flerspråkiga nordiska termlistor, t.ex. en turistordlista, en förvaltningsordlista.

Att man ger ut flerspråkiga termlistor är vanligt, och det har sina praktiska skäl, däremot ser man sällan flerspråkiga allmänspråkiga ordböcker. Att det är på sin plats med en flerspråkig skandinavisk ordbok över allmänspråket hänger förstås ihop med den speciella nordiska språksituationen. Typiskt är att man ofta kommer i kontakt med alla de skandinaviska språken samtidigt; man befinner sig t.ex. på ett nordiskt möte och skall då

läsa promemorior och referat skrivna på omväxlande danska, norska och svenska, och under mötet får man höra alla språken. Dessutom är det särskilt motiverat med en flerspråkig ordbok, när man som i "Skandinavisk ordbok" koncentrerar sig på det som skiljer tre annars näraliggande språk.

Disposition

"Skandinavisk ordbok" består av tre separata listor: en lista med danska ord som kan vara svåra för både norrmän och svenskar eller för antingen norrmän eller svenskar; en norsk lista avsedd för danskar och svenskar samt en svensk lista avsedd för danskar och norrmän.

Boken inleds med en kort inledning som innehåller en tabell över exempel på olikheter i skriftbilden mellan de tre språken.

Vi har alltså valt en disposition med tre listor i stället för enda samordnad lista. Valet var inte alldeles självklart. En svensk kan ibland ha svårt att i skrift se skillnad på danska och norska, och en dansk kan i tal ibland ha svårt att skilja på norska och svenska; när man inte vet vilket grannspråk det är fråga om, skulle en samordnad lista vara bra, så slapp man leta på flera håll. Men för det mesta torde man veta vilket språk det är fråga om, och är då bättre betjänt av skilda listor. Dessutom tror vi uppdelningen på skilda listor har ett visst pedagogiskt värde, då man på så sätt lättare får en klar uppfattning om det typiska i varje grannspråk.

Utformning av ordartiklar

Varje ordartikel har samma utformning: uppslagsordet på källspråket, därefter motsvarighet eller förklaring på varje mål-språk för sig. Några exempel:

	dansk lista		norsk lista		svensk lista
	flødeskum		artig		tjej
no	krem	da	formøjelig, sjov	da	pige
sv	vispgrädde	sv	lustig, rolig	no	jente
	snavset		beit: være i beit for		inteckna
no	skitten	da	være i forlegenhed for	da	få prioriteret
sv	smutsig	sv	ha problem med	no	belåne

Denna utformning bibehålls även om det ena målspråket har samma ord som källspråket. Ett exempel ur den danska listan:

advarsel
no advarsel
sv varning

Visst kunde man här ha sparat plats genom att utelämna uppgiften om norsk motsvarighet och låta det vara underförstått att det heter likadant i norskan, men vi menar att vår redigering dels är mer läsarvänlig genom sin enhetlighet, dels har ett pedagogiskt värde. En norrman slår givetvis inte upp *advarsel* i den danska listan, men en svensk kan ha glädje av att se att samma ord också finns i norska.

Användbar för icke-skandinaver?

I planeringsskedet diskuterades möjligheten att i förklaringsdelen också ta med översättningar till finska och isländska för att öka ordbokens användbarhet för icke-skandinaviska nordbor. Snart insåg vi att arbetet med att utarbeta förklaringar på grannspråken var fullt tillräckligt, och vi avstod alltså från finska och isländska förklaringar. Möjligen kan det övervägas inför en eventuell ny upplaga. Men även med sådana tillägg måste en icke-skandinavisk användare ha goda kunskaper i något av de skandinaviska språken, eftersom ordboken enbart koncentrerar sig på olikheterna.

Alfabetisk ordning

Placeringen av bokstaven *å* i danskan och norskan är inte densamma som i svenskan. I danskan och norskan är bokstaven en nykomling, som ersatte *aa* (i norskan 1917, i danskan så sent som 1948), och den står därför sist i det danska och norska alfabetet, medan den står trea från slutet i det svenska alfabetet, som haft bokstaven åtminstone sedan 1500-talet. Denna olikhet i placering kan man beklaga, men den är ett faktum.

I "Skandinavisk ordbok" följer placeringen av *å* den alfabetiska ordningen i varje språk, alltså efter *ø* i den danska och den norska listan, men före *ä* i den svenska. Så brukar man göra i interskandinaviska ordböcker.

Någon kunde tycka att man i den svenska listan som är avsedd för danskar och norrmän kunde placera *å* som dessa två språkgrupper är vana vid, men hur skulle man då göra i den danska listan som är avsedd för såväl norrmän som svenskar? Eller i den norska listan som är avsedd för såväl danskar som svenskar?

Betydelser

De uppgifter vi ger om uppslagsordens betydelse är så kortfattade och enkla som möjligt. Vi eftersträvar ingen fullständighet: mycket ovanliga och ålderdomliga betydelser utelämnas. Hellre än att ge en rad av synonymer som var och en kan passa i olika sammanhang ger vi ett enda ord som skall täcka betydelseomfånget så brett som möjligt.

Eftersom vi tänker oss att ordboksanvändaren har sammanhanget något så när klart för sig när han slår upp ett ord, menar vi att man sällan behöver precisera det ord som används i förklaringen, även om detta är flertydigt. I den danska listan står exempelvis:

drille

no erte
sv reta

Den svenska förklaringen är här inte preciserad med t.ex. 'skoja med, driva med' för att skilja detta *reta* från *reta* i betydelsen 'stimulera, irritera'.

När vi har bedömt att det behövs finns emellertid tillägg till förklaringar. Ett exempel, också från den danska listan:

forkommen

no forkommen (av kulde)
sv medtagen (av köld)

Både i den norska och svenska förklaringen ges här en precisering av betydelsen. Lägga märke till att *forkommen* också finns i norska i betydelsen 'medtagen', men inte med inskränningen 'av köld' som det danska *forkommen*.

Ett uppslagsord kan ha flera betydelser som täcks av ett enda ord på det ena målspråket, medan dessa betydelser måste återges med olika ord på det andra målspråket. Ett exempel ur den danska listan är:

saft
no saft
sv 1. saft 2. sav

Man behöver inte dela upp betydelseuppgiften på 1 och 2 i den norska förklaringen, eftersom det norska ordet *saft* helt täcker det danska ordet *saft*. Att det också finns ett annat ord på norska, *sevje*, som enbart täcker den betydelse som anges som nummer 2 i den svenska förklaringen, anges inte här. En sådan uppgift hör inte hemma i den här sortens passiva ordbok. I stället tas *sevje* upp som uppslagsord i den norska listan. I den norska listan tas naturligtvis också *saft* upp av hänsyn till svenska läsare. I den svenska listan tas däremot inte *saft* upp, eftersom betydelsen av det svenska *saft* också finns hos *saft* i de andra två språken. Att det bara täcker en av betydelserna där är oväsentligt. En dansk och en norrman kommer inte att ha några problem att förstå *saft* i en svensk text. Ordet *sav* tas givetvis upp i den svenska listan.

Vi kan se på ytterligare ett exempel, här från den norska listan:

bløt
da 1. våd 2. blød
sv 1. blöt 2. mjuk 3. tokig, dum

Det norska *bløt* har en betydelse gemensam med danska *blød* och svenska *blöt* – dock inte samma. Den med danska *blød* gemensamma betydelsen är den som på svenska återges med nummer 2 och 3 och den med svenska *blöt* gemensamma betydelsen är den som på danska återges med nummer 1. Den betydelsen kunde naturligtvis även på svenska återges med den svenska motsvarigheten till det ord som ges som dansk förklaring, alltså *våt*, men det naturligaste är att välja samma ord som uppslagsordet. Någon anledning att på svenska återge betydelsen med båda orden, alltså 1. *blöt*, *våt*, finns inte. Givetvis tas

såväl danska *blød* som svenska *blöt* upp i respektive lista.

Övriga uppgifter om uppslagsordet

Eftersom ordboken är en passiv ordbok ges egentligen inga upplysningar om uppslagsordens uttal, ordklass, böjning, stilvärde eller konstruktionsmöjligheter. När böjningsformer tagits med har det annat syfte än att tala om hur ordet böjs. Ett exempel ur den danska listan:

dug (duggen)

no dogg
sv dagg; imma

Böjningsformen *duggen* anges här för att visa att det är just detta *dug* som avses och inte homografen *dug* (*no.*, *sv.* 'duk'), som ju heter *dugen* i bestämd form. Det är inte böjningsformen i sig som är svår, snarare är det just grundformen med enkel slutkonsonant mot dubbel i motsvarande ord på grannspråken som erbjuder identifikationsproblem.

Ibland är det dock ett ords böjningsform som är svår, inte grundformen. Då tas bara böjningsformen med. Ett exempel ur den norska listan:

kjem

da kommer
sv kommer

Infinitivformen *komme* (eller *kome* som den också kan heta) tas däremot inte med. Endast några sådana fall förekommer.

Vanligare är dock att såväl grundform som böjningsform tas med. Ett exempel ur den norska listan:

teie (tagde, tagd)

da tie
sv tiga

Böjningsformerna finns också med på alfabetisk plats, men då endast med hänvisning till grundformen.

Förhållandet mellan de tre språken speglas i ordboken

Man behöver inte ögna igenom många sidor i ordboken för att se att det råder mycket större överensstämmelse mellan danska och norska än mellan svenska och något av grannspråken. Det redan citerade exemplet *saft* och följande exempel ur den danska och den svenska listan är typiska.

	dansk lista		svensk lista
	advare		ersätta
<i>no</i>	advare	<i>da</i>	erstatte
<i>sv</i>	varna	<i>no</i>	erstatte
	bebrejde		längtan
<i>no</i>	bebreide	<i>da</i>	længsel
<i>sv</i>	förebrå	<i>no</i>	lengsel

Detta beror till stor del naturligtvis på att vi i de norska förklaringarna i dessa listor har valt bokmål när det funnits ett val mellan ett bokmålsord och ett nynorskord. Vi valde bokmål eftersom man brukar göra så i ordböcker mellan norska och främmande språk. Hade vi valt nynorska hade överensstämmelsen mellan danska och norska framstått som mindre. I den norska listan har vi naturligtvis tagit upp ord både från bokmål och nynorska. Däremot anges inte för orden om de tillhör bokmål eller nynorska eller båda. Sådana uppgifter hör inte hemma här. En dansk och svensk vill veta vad ordet betyder, inte vilken norsk språkvariant det tillhör. Man bör erinra sig att långt ifrån alla norska ord bara tillhör den ena språkvarianten. De flesta är gemensamma. Det gäller till exempel *erstatte* och *lengsel*.

Slutord

Det är redaktörernas och utgivarnas förhoppning att denna ordbok skall uppmuntra till läsning av såväl skönlitteratur som sakprosa på grannspråken. I och med utgivningen av denna ordbok har en lucka täckts, men det återstår ännu mycket att göra när det gäller interskandinaviska ordböcker i Norden. Det som närmast står på tur är en stor svensk-dansk och en stor svensknorsk ordbok liksom stora ordböcker från isländska till

norska och till svenska. Förberedelser för de isländsk-skandinaviska ordböckerna har redan påbörjats.

Sist och slutligen skall sägas att det inte hade gått att åstadkomma Skandinavisk ordbok till ett rimligt pris utan ekonomiskt stöd utifrån. I detta fall kommer det från Nordiska ministerrådet. De andra planerade ordböckerna som nämnts här ingår i ministerrådets handlingsplan för språkligt samarbete i Norden, och de kan förhoppningsvis också realiseraras med stöd av nordiska pengar.